

Ağappaq əbədi sükut

Ernest Heminqueyin “Kilimancaronun qarı” hekayəsi haqqında

1957-ci ilin aprel ayının 15-də Vir-ciniya universitetində apardığı növbəti ədəbi məşğələdə Ernest Heminqueyin nəsil daşı, həm də ədəbi-estetik rəqibi Uilyam Folkner tələbələrə birinin ona ünvanladığı “Uzun cümlələrdən istifadə etməklə hansı məqsədi gü-dürsünüz - şüur axını təsəvvürü yaratmaq istəyirsiniz, yoxsa öz fikrinizi bu yolla ifadə etmək sizin üçün daha asandır?” sualına belə cavab vermişdi: “Bu, eynilə dülgərin əlindəki iş üçün hansı alətin daha uyğun olacağını seç-məsi kimi texniki məsələdir. Bundan başqa, hər bir insanda öz ölümünü qa-baqcadan hiss etmək duyğusu var: bilirsen ki, iş üçün ayrılan vaxtın az-dır, buna görə də insan qəlbinin bütün tarixini bir iynənin gözüne yerləşdir-məyə çalışırsan. Üstəlik, mənim üçün insan bütün hallarda öz-özlüyündə mövcud deyil, keçmişinin məsuludur. Keçmiş faktiki olaraq nəse “vardı” ki-mi fəaliyyət göstərmir, o, “var”a ke-çib. Hər kişinin, hər qadının hər anın-da keçmiş var. Buna görə də insan, əsərdə yaradılmış xarakter istənilən fəaliyyət məqamında onu məhz bu şəkllə salan şeylərin hamısını özündə əks etdirir. Uzun cümlə bütün keçmi-şi, imkan daxilində isə həm də gələ-cəyi qəhrəmanın hansı bir addımına atdığı yeganə anda cəmləşdirmək cəh-didir”.

Bir dəqiqəyə min ilin qəziyyəsinə yerləşdirməyə çalışan uzun, qat-qat cümlələr Heminqueyin yaradıcılığı üçün xarakterik olmasa da, iri, qollu-budaqlı roman qədər tutumlu dünya şöhrətli hekayəsində o, eynən bütün yazmadıqlarını bir sehirli abzasla sığ-dırmağı arzulayan qəhrəmanı kimi, puça çıxmış bütöv ömürdən qalan qəl-pələri, qırıntıları balaca mətnin çuvalı-na doldurur. Folknerin bir cümlədə hədəflədiyi, qəhrəmanı Harri Smitin bir abzasda göstərməyi dilədiyi misil-siz ustalığı, ədəbi möcüzəni Heminquey qələminin qənaətcilliyi sayəsində bir hekayə çərçivəsinə sığışdırır.

Əsərin qəhrəmanı - biz onu tanı-yandan xeyli qabaq yazıçı şöhrəti qazanmış Harri Smit səyahətə çıxdığı Afrikada ölüm ayağındadır. Cümlədəki “ayağında” sözünü hərfi mənada da qavramaq olar, çünki ölüm onu məhz ayağından tələyə salıb: “...İki həftə öncə o, başlarını dik tutaraq düz qaba-ğa baxan, qulaqlarını şəkleyib qaçma-ğa hər an hazır dayanan, iri burun pə-rələri havadan iy çəkən və azacıq xı-şılıya bəndmiş kimi dərhal kolluğa təpiləsi antilop sürüsünün şəklini çək-məkdən ötrü cəngəlliyə girdikləri vaxt tikanın cızıb qanatdığı dizinə yod sürtüb yandırmamışdı və antilop sürü-sü ona fotoaparatin düyməsini şıqqıl-datmağa imkan vermədən qaçıb dağı-lışmışdı” (tərcümə Mahir N. Qaraye-vindir). Bundan sonra onun ayağı qan-qrena verib. İndi zərrə-zərrə ölən Harri arvadı (belə də demək olar) Ellenlə birgə onu yaxın hospitala çatdırması bir təyyarənin intizarındadır.

Buna bənzər situasiyayla biz Tols-toyun “İvan İliçin ölümü” povestində də rastlaşmışdıq. Hər iki əsərdə insan ölümün bir qarışığındadır, əcəlin hə-niri nəinki obrazları, hətta oxucunu da vurur. Fərq burasındadır ki, Tolstoy puç olmuş ömrə, fani ömrün aqibəti, cəzasitək Allahın göndərdiyi əcələ di-ni-idealist bucaq altında insana kəsil-miş zəruri hökm kimi baxır, Heminquey şıltaq qəhrəmanını balasının di-zinə tikan batıran ana təbiətin övladıy-la şit zarafatının təsadüfi qurbanı sa-yır. Tolstoy İvan İliçin ölüm körpüsün-dən adlaidib haqq dərğahına göndərir, Heminqueyinsə belə bir qayğısı yox-dur, o öz qəhrəmanını haqqın mühaki-məsinə verməkdən çox (zətan qəhrə-man özü özünü yetərinə mühakimə eləyir) ona dinclik axtarır. Onun qəh-rəmanı olsa-olsa Kilimancaronun zir-vəsinə qalxıb orada əbədi qara bələn-mək, fani dünyadan uzaqlaşmaq istə-yər, yarasına buz basıb donuq cəsədini ana təbiətin qoynuna atmaq istəyər.

“Kilimancaro - 19 710 fut hündür-lükdə yerləşən, əbədi qarla örtülü uca dağ zirvəsi, Afrikanın ən yüksək nöq-təsidir. Masai qəbiləsinin sakinləri onu “Tanrı evi” anlamını verən “Nqa-ye-Nqaya”nın qərb zirvəsi adlandırırlar. Zirvənin ən yüksək nöqtəsində so-yuqdan donub qaxaca dönmüş bəbir cəsədi var. Nə idi bəbiri belə bir yük-səkliyə çəkib gətirən, burada nə lazım olmusdu ona - burasını heç kəs izah edə bilmir”. Sitat gətirdiyim ensiklo-pedik məlumat hekayənin epigrafidir.

Əsərdə keçmişlə indi paralel təsvir olunur. Müəllif qəhrəmanın keçmiş həyatını, xatirələrini seçdirmək üçün onları kursivlə verir. Bir-birinə pər-çimlənmiş mətnlər arasındakı fərq təhkiyə tərzində, üslubda da özünü göstərir. Bu paralellik hekayənin ümu-mən bədii-estetik məziyyətinə, məz-mundan doğan etik-fəlsəfi xüsusiyyə-tinə çevrilir. Kilimancaronun zirvəsin-də əbədi sükuta dalmış bəbir çürümüş ətin qoxusunu alıb xəstənin yan-yörə-sində dolaşan eybəcər səslə kaftara, qəhrəmanı yuxusunda o sükunət zir-vəsinə qaldıran dəmir qanadlı quş (dostunun təyyarəsi) yaxınlıqdakı ağa-ca qonmuş leşyeyən quşlara, uzaqdan sərinlik saçan qarlı dağlar Harrinin qoynunda dustağa döndüyü rütubətli vadiyə, biryolluq itirdiyi sevimli qadın bir addımlığındakı sevmədiyi qadına qarşı qoyulur.

Ümumilikdə bu kolliziya ruhla bə-dənin toqquşmasıdır, Harri Smit aram-aram ölməkdən bezib, uzun sürən ölü-mündən qurtulubun birdəfəlik ölüb qurtarmaq, ruhunu qəfəsdən buraxıb azadlığa uçurmaq istəyir. Ancaq ölüm ondan tezliklə qopmaq fikrində deyil, əcəl onun canını misqal-misqal kamı-na çəkir, qiymə-qiymə doğrayıb çey-nəyə-çeynəyə udur. Zövqü-səfa, kef kimi ağrı, əzab da həyat əlamətidir - səfasını çəkən cəfasına da dözməlidir. Həyat elə bir nemətdir ki, çoxluğu da, yoxluğu da adama qənim kəsilir: “Bir dəfə söhbət ondan düşmüşdü ki, guya Tanrı həzrətləri insana yalnız çəkə bi-ləcəyi qədər yük göndərir və kimsə belə bir mülahizəni təsdiqləməyə ça-lışmışdı ki, guya bəlli bir anda ağrı in-sanı öldürür”.

Ağrının, əzabın bir həddi var ki, insan ölüm qorxusunu unudur, əcəl-dən nicat (əslində həyat) umur. Hə-min həddə çatanda ölüm qorxunc ib-lisdən xilaskar mələyə çevrilir. Bu da mahiyyətə maddi-bioloji dünyanın absurd, məntiqsiz qanunlarla, paradok-slarla idarə olunduğunu göstərir: insan ehtiraslarını bəsləyən həyat ona əzab, işgəncə verir, qorxuları, əzabları kö-rükləyən ölməyə insana qurtuluş gəti-rir. Hər məxluq ana bətninə düşəndən ölüm onu izləyir, məxluq yoxa dənə-dən sonra ölüm də yoxa çıxır. Halbuki məntiqlə bunun əksi olmalıydı, ölüm məxluq öləndən sonra başlamalıydı. Fəqət şeytanın məntiqi tərsinə oxu-nur: məxluq varkən, diriylən ölüm də onunla birgə var olur, məxluq olma-yanda ölüm də olmur: “Sağ ayağında qanqrena başlayan vaxtdan ağrıları səngimışdi, ağrı ilə bərabər qorxu da çəkilib getmişdi və indi o yalnız nəha-yətsiz yorğunluq, bir də sonun belə olacağına görə qərəz duyurdu. Yaxın-laşan şey onda zərrəcə maraq doğur-murdu. Bu, onu uzun illər ərzində iz-ləmişdi, amma indi daha heç bir mə-nası yox idi. Qəribəsi də odur ki, hər şeyi, hər şeyi məhz yorğunluq bu cür yüngülləşdirir”.

davamı növbəti sayımızda

F. Uğurlu